BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDA TUTGAN O‘RNI VA ULARNI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI

Anarkulov Dilshod Abdumalikovich
Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi
Boboqulov Olmos Yusup o‘g‘li
Guliston davlat universiteti talabasi

Mamlakatimizni iqtisodiy jihatdan taraqqiy ettirish, hududlar iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, aholi bandligini ta’minlash kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish har qanday mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlovchi asosiy bo‘g‘in va amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi.

Iqtisodiyotda ro‘y berayotgan turli ijobiy o‘zgarishlar ko‘p jihatdan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir. Jamiyatimizning iqtisodiy negizi bozor iqtisodiyotiga asoslangan. Bozor iqtisodiyotining tayanchi sifatida esa kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi muhim o‘rin egallaydi. Ushbu sohani jadal rivojlanishini ta’minlash maqsadida qonunchilik bazasini takomillashtirib borish ob’yektiv zaruriyat hisoblanadi. Chunki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi mamlakat iqtisodiyotini barqaror yuksaltirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholi daromadini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida tadbirkorlikning mohiyatini nazariy tadqiq etish va O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy masalalari mamlakatimiz olimlari tomonidan keng tadqiq etilgan va rivojlantirilgan. Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari A.O‘lmasov va M.Sharifxo‘jayevlar «Tadbirkorlik umuman pul topish emas, balki yaratuvchanlik faoliyati orqali daromad olishni bildiradi»[1], - deb ta’kidlaganlar (O‘lmasov, 1995).

Iqtisodchi olim M.Rasulov «Tadbirkor o‘z mulkidan kapital sifatida foydalanib, korxonalar tashkil etadi, tijorat bilan shug‘ullanadi, boylikka boylik qo‘shadi, mamlakatning iqtisodiy qudratini oshiradi. Agar tijorat ijara va qarz asosida olib borilsa ham, baribir, mahsulot, tovar uning mulkidir»[2]degan fikrni bildiradi (Rasulov, 1999).

[1] Ўлмасов А., Шарифхужаев М. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. - Т.: “Меҳнат”, 1995. - Б.192.
[2] Расулов М. Бозор иқтисодиёти асослари. - Т.: “Ўзбекистон”, 1999. - Б. 224.

Shu o‘rinda iqtisodchi olimlar Sh.Shodmonov va T.Jo‘rayevlar tadbirkorlik faoliyati tuchunchasining mazmuni uning to‘rtta o‘zaro bog‘liq vazifasini aniqlash bilan to‘liq namoyon bo‘lishligini izohlaydilar (Shodmonov, 2020).

Tadbirkorlik faoliyatining mazmuni:

1) Tadbirkor foyda olish maqsadida tovar (yoki xizmat) ishlab chiqarishning yagona jarayonida er, suv, kapital va mehnat resurslarini birlashtirish tashabbusini oladi.

2) Tadbirkorlik faoliyati - bu tahlikaga boruvchi faoliyatdir.

3) Tadbirkor biznesni yuritish, foydani ko‘paytirish bo‘yicha asosiy qarorlar qabul qiladi, bu qarorlar korxona faoliyatining maqsadlarini aniqlab beradi.

4) Tadbirkor - yuqori foyda orqasidan quvib, yangi mahsulotlar, yangi ishlab chiqarish texnologiyasi yoki hatto biznesni yangi shakllarini joriy qilishga harakat qiluvchi tashabbuskor shaxs hisoblanadi.

Iqtisodchi olimlar «tadbirkorlik» va «biznes» tuchunchalari bir-biridan farq qiladi, biznesning eng asosiy unsuri tadbirkorlikdir, tadbirkorlik biznesi - bu mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish orqali daromad topishni ko‘zlovchi faoliyatdir, deb ham izohlaydilar (Rasulov, 1999).

Tadbirkorlik faoliyatining mohiyatini ochishda Q.Muftaydinov tomonidan berilgan ta’rif o‘ziga xosligi va keng qamrovliligi bilan ajralib turadi. Uning fikricha, tadbirkorlik iqtisodiy faoliyatni harakatlantiruvchi kuch sifatida iqtisodiy maxovik bo‘lib, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyatini va iste’mol talablarini e’tiborga olgan holda kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning uzluksizligini ta’minlaydi (Muftaydinov, 2003).

Tadbirkorlik turli mulkchilik shakllariga asoslangan xo‘jaliklarni yuritish usuliga tegishli iqtisodiy kategoriyadir. Demak, tadbirkor bir tomondan, mulkchilikning turli shakllariga asoslangan holda o‘z mulkidan kapital sifatida foydalanib, korxonalar tashkil etib, tijorat bilan shug‘ullanadi, yangi usul va texnologiyalarni qo‘llagan holda boylikka-boylik qo‘shadi. Bu esa mamlakatning iqtisodiy qudratini oshiradi.

Ikkinchi tomondan, bu usulni amalga oshirish tadbirkorning tashkilotchilik darajasiga bog‘liq bo‘ladi, aks holda u iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlay olmaydi. Tadbirkorning manfaati iste’molchi manfaatisiz amalga oshmaydi. Tadbirkorning daromad olishi va uning darajasi tovarlarga bo‘lgan talab bilan belgilanadi.

Kichik biznesning ravnaq torishini rag‘batlantirish va tadbirkorlarning haq-huquqlarini himoya qilish yo‘lida davlat boshqaruv organlari bilan bir qatorda nodavlat va xalqaro tashkilotlar ham faoliyat olib bormoqda. Ular kichik korxonalar va yakka tadbirkorlarga amaliy yordam berish, jamiyatda tadbirkorlik harakatini kengaytirish hamda rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga munosib hissa qo‘shishmoqda.

Respublikamizda ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ishonchli himoya qilinishini ta’minlash, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va jadal rivojlantirish yo‘lidagi to‘siqlarni bartaraf etish borasida amalga oshirilayotgan kompleks chora-tadbirlar 2017-2022 yillar davomida 300 mingga yaqin yangi kichik biznes korxonalarini tashkil etish imkonini berdi.

Mamlakatimizda 2023 yilning 1 yanvar holatiga faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar soni 523,6 mingtani tashkil etib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 60,8 mingtaga ko‘paygan yoki 13,1 %ga oshgan. Kichik tadbirkorlik sub’yektlarining soni har 1000 aholiga 17,9 birlikni tashkil qildi. 2022 yil davomida 90,2 mingta yangi kichik korxona va mikrofirmalar tashkil qilindi, bu 2021 yilning shu davriga nisbatan 8,8 %ga kam demakdir.

Ayniqsa, bugungi kunda jahon iqtisodiyotiga o‘zining shiddatli ta’sirini ko‘rsatayotgan tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish bo‘yicha yanada qulay sharoitlar yaratilishi muhim hisoblanadi. Shunga ko‘ra, mamlakatimizda davlat tomonidan jiddiy chora-tadbirlarni ishlab chiqish va izchil amalga oshirishga e’tibor qaratildi (PF-5969-son, 2020).

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyati quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- xususiy tadbirkorlik bozor iqtisodiyoti sharoitida zarur tezkorlikni ta’minlab, ishlab chiqarishdagi chuqur ixtisoslashuv va tarmoqlashgan kooperatsiyani yaratadi, bularsiz yuksak samaradorlikni ta’minlab bo‘lmaydi;

- bozor uchun zarur bo‘lgan raqobatshilik muhitini yaratadi hamda o‘zgarib turadigan bozor talabiga moslab tezda ishlab chiqarish turini o‘zgartirib olish qobiliyatiga ega ekanligi bilan ajralib turadi;

- iste’molchilik sohasida yuzaga keladigan bo‘shliqni tezda to‘ldirishga qodir bo‘lib, eng zamonaviy mashina uskunalari va texnologiyadan foydalanib sarflangan sarmoyaning o‘rnini juda tez qorlay oladi.

Respublikamizda kichik biznes korxonalari sonining izchillik bilan ortishi, iqtisodiyotning barcha sektorlarida, jumladan, transport, aloqa, sog‘liqni saqlash va boshqa noishlab chiqarish tarmoqlarida ham kuzatilmoqda.